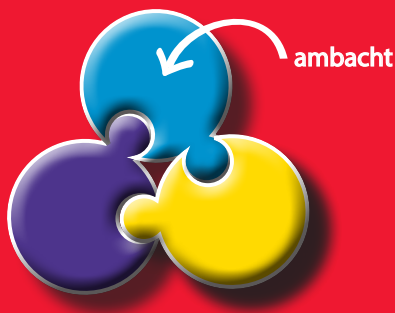

COÖPERATIEF LEREN

Wat is coöperatief leren?

- J. Geleijnse -

De laatste jaren is coöperatief leren populair geworden. Wat is coöperatief leren? Onder coöperatief leren verstaan Alkema, Tjerstra, Kuipers en Lindhout (2011, p. 206)

"Leren dat plaatsvindt in een onderwijsleersituatie waarin de lerende in interactie met één of meer actoren onder gedeelde verantwoordelijkheid een leertaak uitvoert met een gemeenschappelijk doel of product dat alle betrokkenen willen bereiken of maken".

Het coöperatief leren kenmerkt zich door dat de lerende niet alleen verantwoordelijk is voor zijn eigen leren maar ook voor de gezamenlijk gestelde doelen.

Wat is coöperatief leren?

Coöperatief leren kent volgens Johnson, Johnson en Smith (1998) vijf basiskennmerken:

- Positieve wederzijdse afhankelijkheid.
- Individuele verantwoordelijkheid.
- Directe interactie.
- Samenwerkingsvaardigheden.
- Evaluatie van het groepsproces.

Positieve wederzijdse afhankelijkheid is het belangrijkste aspect. Leerlingen moeten zich bewust worden van het feit dat zij ook mede verantwoordelijk zijn voor het leren van de ander. Dit kan doordat de leerkracht de situatie structureert door gemeenschappelijke doelen te stellen, door een verdeling van materialen, door geven van groepsbeloningen en/of door geven van rollen aan de leerlingen (tijdsbewaker, voorzitter, notulist, stiltekapitein, samenvatter, e.d.). Een voorbeeld van een gemeenschappelijk doel is 'elk groepslid moet in elk geval 8 van de 10 hoofdsteden van de provincies weten' of 'maak samen een werkstuk/ blad 1

poster over Nederland waterland'. De gemeenschappelijke doelen kunnen ondersteund worden door materiaalafhankelijkheid door de leerlingen per groep één schaar, één lijmpotje en twee stiften te geven, maar sterker is het om dit te koppelen aan het gemeenschappelijke doel en bijvoorbeeld rollen te verdelen (opzoeker, tekenaar, presentator, e.d.).

Daarnaast is het van belang dat elke leerling aangesproken kan worden, dus *individueel verantwoordelijk* is. Dit voorkomt meeliften en zorgt er ook voor dat de leerkracht kan nagaan wie wat heeft geleerd. De didactische structuur 'genummerde koppen bij elkaar' is een mooie vorm hiervan. Hierbij krijgt elk kind in de groep een nummer en moet de groep ervoor zorgen dat iedereen de informatie kent, omdat de leerkracht een willekeurig nummer kan roepen. Dit kind moet dan naar voren komen, het antwoord op het bord schrijven, zodat de leerkracht kan nagaan of elke leerling het ook weet.

Om goed samen te kunnen werken is het van belang dat leerlingen met elkaar in gesprek kunnen gaan en moet er dus sprake zijn van *directe interactie*. Bij coöperatief leren wordt een beroep gedaan op samenwerkingsvaardigheden. Deze hebben de leerlingen niet zomaar, de vaardigheden moet ze geleerd worden. Dat kan met behulp van een T-kaart, genoemd naar de T split-sing in klinkt als (concreet te zien) en ziet er

Figuur 1 Model van een T-kaart om samenwerkingsvaardigheden aan te leren (Ebbens & Ettehoven, 2013).

COÖPERATIEF LEREN

uit als (letterlijke verbale uitingen). Zie figuur 1 en 2 voor voorbeelden.

ACTIEVE DEELNAME	
ZIET ERUIT ALS...	KLINKT ALS....
Meedoen aan de opdracht	"Ik heb een idee"
Oogcontact	"Wat is jouw idee"
Dicht bij elkaar zitten	"Kun je dat nog een keer zeggen?"
Met hoofd knikken	"Het is jouw beurt"

Figuur 2. Een ingevulde T-kaart van actief deelnemen (Ebbens & Ettehoven, 2013, p. 96).

Als laatste is het bij coöperatief leren van belang terug te kijken op het groepsproces en deze te *evalueren*. Wat ging er in de groep goed en wat kan er beter? Hiervoor kan een ondersteunend formulier ingezet worden, maar het kan ook besproken worden met de leerkracht.

Wat maakt coöperatief leren krachtig?

Uit meerdere onderzoeken blijkt dat coöperatief leren werkt. Dit is gebaseerd op een aantal theorieën (Kagan, 2010):

1. Klassieke leertheorieën
2. Motivatie theorieën
3. Sociale theorieën
4. Breinvriendelijk leren

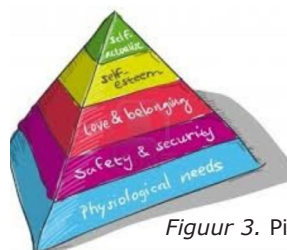
Vanuit de *klassikale leertheorieën* is een aantal redenen aan te voeren die de kracht van coöperatief leren ondersteunen. Allereerst zijn er binnen coöperatief leren veel mogelijkheden om te

corrigeren. De leerlingen corrigeren elkaar, maar de leerkracht heeft ook veel mogelijkheden om dit te doen. Hij kan langs de groepen lopen en aanwijzingen geven of de leerlingen op een andere manier helpen. Daarnaast zijn er veel kansen om actief te leren. In een klassikale situatie is er vaak maar één leerling aan het woord die oefent en uitlegt wat en hoe hij bijvoorbeeld een som heeft gemaakt, maar bij coöperatief leren is in elk groepje iemand aan het woord. Ook is de bekrachtiging beter. De leerlingen weten sneller of ze iets goed doen of niet. In het schema hieronder is dit toegelicht.

Tabel 1. Verschil in bekrachtiging tussen traditioneel onderwijs en coöperatief leren (Kagan, 2010).

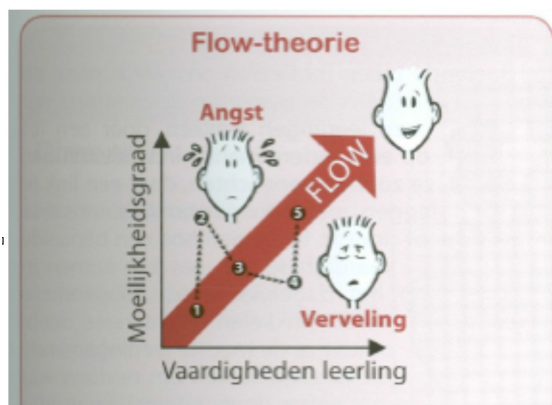
Kenmerken bekrachtiging	Traditioneel	Coöperatief
Snelheid	Uitgesteld	Onmiddellijk
Frequentie	Infrequent	Frequent
Gelijkwaardigheid	Niet gelijkwaardig	Gelijkwaardig

Ook vanuit de *motivatietheorieën* zijn redenen aan te voeren om te ondersteunen dat coöperatief leren werkt. Zo is er de theorie van Maslow (in Kagan, 2010) die aangeeft dat veiligheid, geborgenheid en waardering noodzakelijk zijn om tot zelfontplooiing te komen (zie figuur 3). Ook blijken leerlingen eerder in een 'flow'-toestand te raken, doordat ze sneller op hun eigen niveau kunnen werken.

Figuur 3. Piramide van Maslow (Kagan, 2010).

COÖPERATIEF LEREN

Figuur 4. Flowtheorie van Csikszentmihalyi (Kagan, 2010)

Figuur 5. De amygdala in de hersenen

Tevens zijn door de sociale interactie meer gebieden in de hersenen actief waardoor beter geleerd kan worden. Daarnaast is de informatieverwerking veelzijdiger; de leerlingen

luisteren en kijken naar elkaar, leggen de stof aan elkaar uit en zijn dus actiever en meer betrokken.

Wat betekent coöperatief leren voor het onderwijs?

Coöperatief leren is van belang voor het hedendaagse onderwijs. Het daagt tot een aantal zaken uit (Förrer & Jansen, 2004):

Op didactisch gebied tot:

- Actief en constructief leren
- Verschillen benutten tussen kinderen

Op pedagogisch gebied tot:

- Interactie tussen kinderen
- Verschillen benutten tussen kinderen
- Verbetering pedagogisch klimaat

Door deze uitdagingen past het coöperatief leren goed bij het moderne onderwijs dat actief de leerlingen wil laten leren. Daarnaast worden de leerlingen zo ook voorbereid op de maatschappij van de toekomst, omdat samenwerken, communiceren, sociale vaardigheden en probleemoplossend vermogen tot de 21e eeuwse vaardigheden behoren.

De derde zijn de sociale theorieën. De kracht van de al eerder genoemde demonstratie, maar ook de kracht van mediatie van Vygotsky ondersteunt coöperatief leren gezien vanuit de sociale theorie. Met mediatie wordt ondersteuning van een meerwetende persoon bedoeld. Leerlingen komen sneller in de zone van de naaste ontwikkeling wanneer zij geholpen worden door een ander bij wie de kennis/vaardigheid al bekend is. Dit kan de leerkracht zijn, maar ook een andere leerling.

Als vierde wordt *breinvriendelijk leren* genoemd. In de hersenen werkt de amygdala (zie figuur 5) die invloed heeft op emoties, percepties, geheugen en prestaties. Door coöperatief leren voelt de leerling zich meer thuis en gewaardeerd en meer geaccepteerd. Er heerst hierdoor minder competitie in de klas door coöperatief leren, waardoor het leren beter kan verlopen. Daarnaast hebben de hersenen zuurstof als voedsel nodig. Er komt meer zuurstof vrij wanneer kinderen actief zijn en kunnen bewegen. Het actief leren pleit dus ook voor coöperatief leren.

COÖPERATIEF LEREN

Groepen maken.

De ideale groepsgrootte bij coöperatief leren is vier, omdat deze groep groot genoeg is om verschillende expertises te bevatten en klein genoeg om een intensieve samenwerking te hebben. Hierbij heeft de heterogene samenstelling de voorkeur en meestal worden daarom de groepen samengesteld door de leerkracht. Bij heterogene groepen leren de zwakkere en de gemiddelde van een betere leerling, maar ook is gebleken dat de betere leerling, door uitleg aan een ander, zelf ook meer leert.

Er zijn drie vormen van groepen volgens Johnson en Johnson (1994):

- *Formele coöperatieve groepen.* Dit zijn groepen die voor langere tijd zijn samengesteld (meestal enkele lessen tot enkele weken). Dit blijven groepen totdat de taak is afgerond.
- *Informele coöperatieve groepen.* Dit zijn groepen die ad-hoc worden gevormd voor enkele minuten in een les. Met deze vorm zorgt de leerkracht dat de leerlingen ook met anderen samenwerken, voor actief verwerken van de stof en hij creëert hierdoor een gezamenlijke sfeer. Meestal zijn de groepen niet groter dan twee of drie leerlingen.
- *Basisgroepen,* ook wel stamgroepen (een half jaar tot jaar). De sociale vaardigheden worden vaak in deze groep geoefend. Vaak zijn dit de tafelgroepen.

Didactische structuren.

Om het coöperatief leren te structureren zijn er inhoudsloze manieren beschreven die concreet aangeven hoe er samengewerkt moet worden om te leren. Het is een structuur die je dus elke inhoud kunt geven en bij elke les zou kunnen gebruiken, afhankelijk van je doel. 'Tweegesprek op

tijd' (zie figuur 6) is zo'n voorbeeld hiervan om te voldoen aan de vijf kenmerken van coöperatief leren. Elk onderdeel van een les leent zich voor een structuur. Kagan (2010) heeft heel veel vormen beschreven.

Figuur 6. Tweegesprek op tijd.

Klas- en teambouwers.

Naast samenwerkingsvormen die structuur geven aan coöperatief leren vindt Kagan (2010) het van belang dat leerlingen zich ook onderdeel voelen van een groter geheel. Hiervoor heeft hij de klasbouwer bedacht. Een klasbouwer is een didactische structuur die zich goed leent voor de leerling om zichzelf én elkaar te leren kennen.

Daarnaast pleit Kagan ook voor een meer democratische stijl van lesgeven waarbij de leerlingen mede beslissingen samen nemen. Dit varieert van klassenvergaderingen tot leerlingcommissies in een klas (bijvoorbeeld feest-, sport-, kunstcommissie). Dit om de leerlingen meer eigenaar te laten zijn van de groepsdynamiek.

Ook zijn er teambouwers bedacht die bedoeld zijn om van een groep een krachtig

COÖPERATIEF LEREN

team te maken, waarbij de leerlingen elkaar echt goed leren kennen, elkaar waarderen en gebruik kunnen maken van elkaars kracht. Je bouwt een teamspirit door bijvoorbeeld teampuzzels, werkstukken en teamkreten (Kagan, 2010), zodat er een optimaal samenwerkingsklimaat heerst.

Starten met coöperatief leren.

Wanneer de groep minder bekend is met coöperatief leren is het verstandig om met

eenvoudige manieren te starten in tweetalen en hierbij de samenwerkingsvaardigheden centraal te stellen naast de inhoud. Een voorbeeld hiervan is 'tweegesprek op tijd' (figuur 6). Als leerkracht doe je er verstandig aan om te beginnen in kleinere groepen. Wees hierbij concreet; elke vaardigheid vereist toelichting. En zorg ervoor dat leerlingen veel kunnen oefenen. Zie andere kaart over coöperatief leren.

Opdracht:

Kies een paar lessen uit waarin je coöperatieve werkvormen wilt gaan toepassen. Let goed op de vijf kenmerken van coöperatief leren. Gebruik hiervoor bijvoorbeeld http://fillingthe-gap.slo.nl/les/Samenwerkend_Leren_Werkvormen_Jan_van_der_Vlies.doc/.

Óf

Kies een vaardigheid uit onderstaande lijst (tabel 2) en bedenk hoe je deze wilt gaan oefenen. Hierbij zoek je dus ook een didactische structuur.

Óf

Ontwerp een T-kaart en bedenk een les waarbij je deze gaat inzetten.

Óf

Kies een klas- en een teambouwerstructuur waarmee je de sfeer van de groep wilt beïnvloeden, pas deze toe en bespreek het resultaat met je mentor.

Literatuur:

Alkema, E & Tjerkstra, W. (2011). *Méer dan onderwijs*. Assen; Van Gorcum.

Berends, R. (2008). *Van placemat tot maatjesflat. Het begrip samenwerken in de praktijk van de Nederlandse Daltonschool*. Verkregen op 28 maart 2015 via http://daltondeventer.nl/literatuur/titels/05_Het_begrip_samenwerken_in_de_praktijk_van_het_daltononderwijs.pdf.

Förrer, M. & Jansen, L. (2004). *Coöperatief leren binnen passend onderwijs*. Amersfoort; CPS.

Förrer, M., Kenter, B. & Veenman, S. (2000). *Coöperatief leren*. Amersfoort; CPS.

Johnson, D. & Johnson, R. (1994). *Learning together and alone, cooperative, competitive, and individualistic learning*. Needham Heights, MA: Prentice-Hall.

Johnson, D., Johnson, R., & Holubec, E. (1988). *Advanced Cooperative Learning*. Edin, MN: Interaction Book Company.

Johnson, D., Johnson, R. & Smith, (1998). *Cooperative learning returns in the college*. Change July 1998. Verkregen via <http://www.ce.umn.edu/~smith/docs/CLReturnstoCollege.pdf>.

Kagan, S. (2010). *Coöperatieve leerstrategieën*. Vlissingen; Bazalt.

COÖPERATIEF LEREN

Tabel 2. Vaardigheden om samen te werken onderverdeeld naar basis- voortgezet- gevorderd (Förrer, Kenter & Veenman, 2000).

BASIS VAARDIGHEDEN	VOORTGEZETTE VAARDIGHEDEN	VAARDIGHEDEN VOOR GEVORDERDEN
<i>Prettige omgeving met elkaar:</i> • Elkaars naam gebruiken • Elkaar aankijken tijdens het praten • Vriendelijk op elkaar reageren <i>Eigen initiatief:</i> • een inbreng durven hebben • Verstaanbaar praten • Meewerken aan de opdracht <i>Gericht op anderen:</i> • Luisteren naar elkaar • Elkaar uit laten praten • Bijdrage van anderen accepteren <i>Je houden aan de afspraak:</i> • Bij je groepje blijven • Rustig praten en werken • Materiaal delen • Om de beurt praten • Doorwerken totdat de taak af is	<i>Communicatie:</i> • Vragen stellen aan elkaar • Reageren op een ander • Elkaar vragen hardop te denken <i>Betrokkenheid bij de groep:</i> • Elkaar aanmoedigen • Elkaar een compliment geven • Ondersteunende opmerkingen maken • Met alle groepsleden samenwerken <i>Helpen:</i> • Hulp vragen aan een ander • Elkaar uitleggen • Elkaar helpen zonder voorzeggen <i>Doelgericht werken:</i> • Het werk plannen • Richting geven aan de taak • Elkaar herinneren aan de opdracht • Af en toe de voortgang samenvatten	<i>Interpersoonlijk:</i> • Je in een ander verplaatsen • Meningsverschil accepteren • Goede werkrelatie behouden <i>Omgaan met lastige situatie:</i> • Tot overeenstemming komen • Kritiek op ideeën formuleren en niet op personen <i>Optimale opbrengst:</i> • Verschillen ideeën integreren • Ideeën verder uitbouwen • De groep stimuleren en motiveren